

Palliatie of Euthanasie: De Twilight Zone

Prof. Dr. Paul Clement
Universitaire Palliatieve
Zorgeenheid Leuven

Situering

- Beslissingen rond het levenseinde
  - Zeer vaak:
    - Niet meer starten van (al dan niet medisch zinloze) behandeling
    - Stopzetten van behandeling
  - Zeer zelden:
    - Symptoomcontrole met mogelijk dubbel effect (bv palliatieve sedatie)
    - Levensbeëindiging

Maatschappelijke Evolutie

- De patiënt en de arts beslissen niet langer alleen (colloque singulier)
- De rechten van de patiënt zijn bij wet vastgelegd
- Elke patiënt heeft recht op palliatieve zorg
- De overgrote meerderheid van de patiënten wenst geïnformeerd te worden over de persoonlijke gezondheidstoestand
- Primum non nocere versus zelfbeschikkingsrecht

Wet op patiëntenrechten

“De patiënt heeft t.o.v. de beroepsbeoefenaar recht op alle hem betreffende informatie die nodig is om inzicht te krijgen in zijn gezondheidstoestand en de vermoedelijke evolutie ervan.”

De euthanasiewet

- ‘Euthanasie is het opzettelijk levensbeëindigend handelen door een ander dan de betrokkene, op diens verzoek’
- Geen misdrijf indien uitgevoerd door een arts sinds sept 2002 en na het volgen van een procedure
- De intentie primeert, niet de techniek.
- Omvat niet de andere medische beslissingen rond levenseinde

Relevante aspecten van de euthanasiewet

- Meerderjarig
- Handelingsbekwaam
- Vrijwillig, herhaald, duurzaam verzoek
- Medisch uitzichtloos
- Ondraaglijk fysiek of psychisch lijden
- Onlenigbaar lijden
- Wettelijke procedure:
terminaal: tweede arts, niet terminaal: 2de en 3de arts, wachtperiode

Euthanasie obv wilsverklaring

- Mogelijkheid om als volwassene te vragen dat euthanasie toegepast wordt in toekomst
- Indien
  - Men lijdt aan ernstige en ongeneeslijke aandoening
  - Niet meer bij bewustzijn is
  - Toestand onomkeerbaar is
- Mogelijkheid tot aanwijzing van vertrouwenspersonen
- Procedure cfr normale euthanasieprocedure

Overlijden door Euthanasie in België

- 495 aangiften in 2007
- <0.5% overlijdens
- <1% van de overlijdens volgend op een chronische ziekte

Palliatieve Zorg

- Een benadering die de levenskwaliteit verbetert van patiënten en hun familie die te maken hebben met problemen geassocieerd aan levensbedreigende ziekte

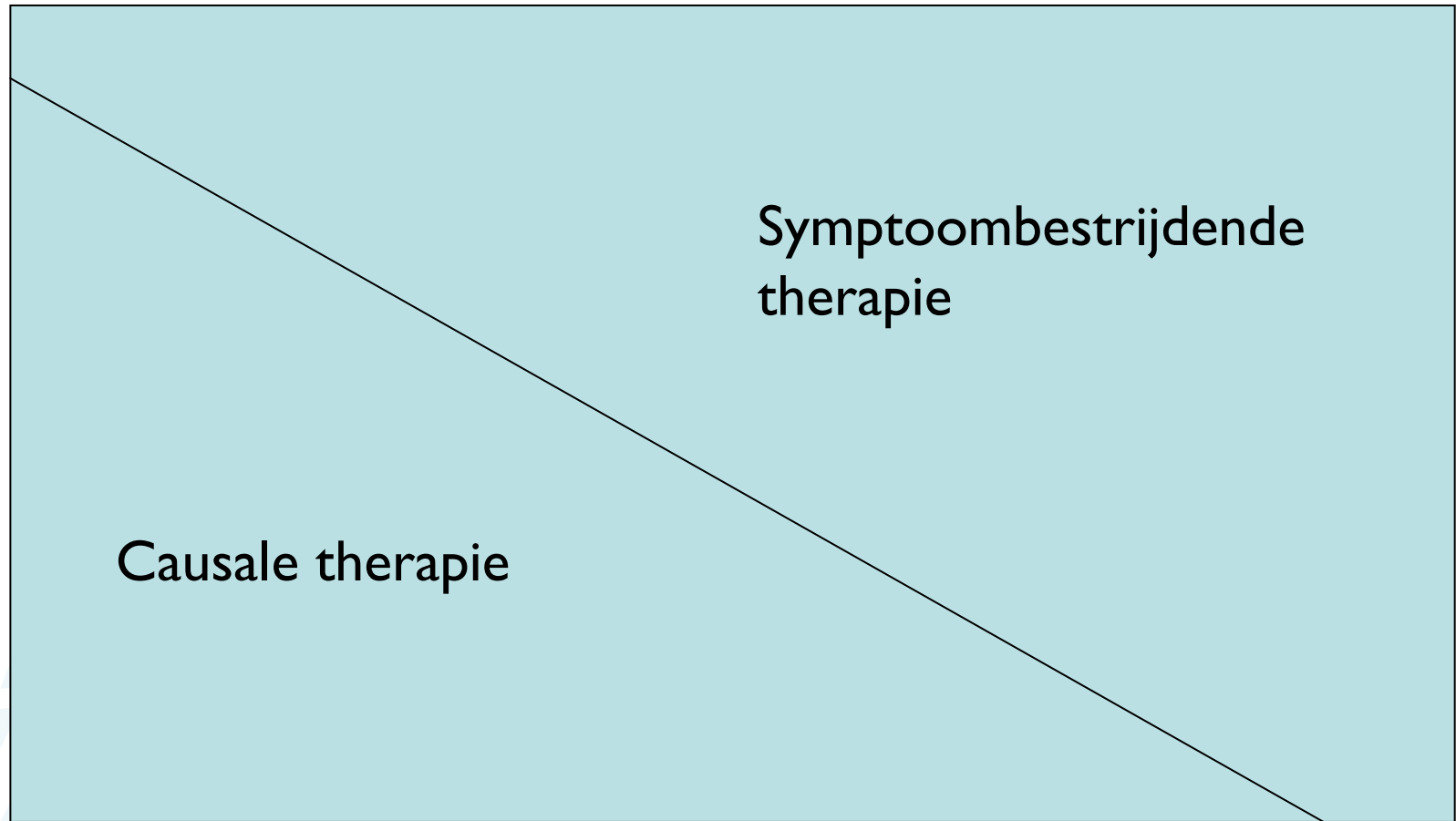
Palliatieve Zorg

- Is gericht op het lenigen van
  - Fysiek lijden
  - Psychisch lijden
  - Sociaal lijden
  - Spiritueel lijden

Palliatieve Zorg

- Beschouwt de dood als een normaal proces
- Heeft noch de intentie het leven te verlengen dan wel het te verkorten
- Integreert de psychosociale en spirituele aspecten in de patiëntenzorg
- Zorgt voor ondersteuning van zowel de patiënt als zijn familie
- Maakt gebruik van een multidisciplinaire structuur (team)
- Heeft tot doel de levenskwaliteit te verbeteren
- Begint vroeg in het verloop van de ziekte, tezamen met therapieën die erop gericht zijn de ziekte te bestrijden of het leven te verlengen

Palliatie

Diagnose

Overlijden

Wat verwacht de patiënt ?

- 93% van de patiënten willen de volle mededeling horen (Maguire 2006)
- Studie Cannaerts, Menten, Bossuyt, De Pril, Rombouts, 2006
  - 503 patiënten - 5 Vlaamse Centra
  - Op moment van verwijzing naar PST
  - 15% kent diagnose niet
  - 47% kent prognose, 33% niet (20% onduidelijk)
  - Patiënten die palliatieve therapie krijgen, zijn minder goed geïnformeerd dan anderen
  - Waarom niet ?
    - » Arts: angst om te bespreken
    - » Familie: angst voor gevolgen bespreking

Scharniermomenten

- Diagnose van ernstige ziekte
- Diagnose van een ziekte of trauma waarvoor geen genezing of herstel meer mogelijk is
- Geen zinvolle therapeutische opties

Momenten van communicatie in waarheid;
en multidisciplinair

Palliatieve Zorg

- Veel breder dan patiëntenbegeleiding in terminaal stadium
- “Terminale palliatieve zorg”

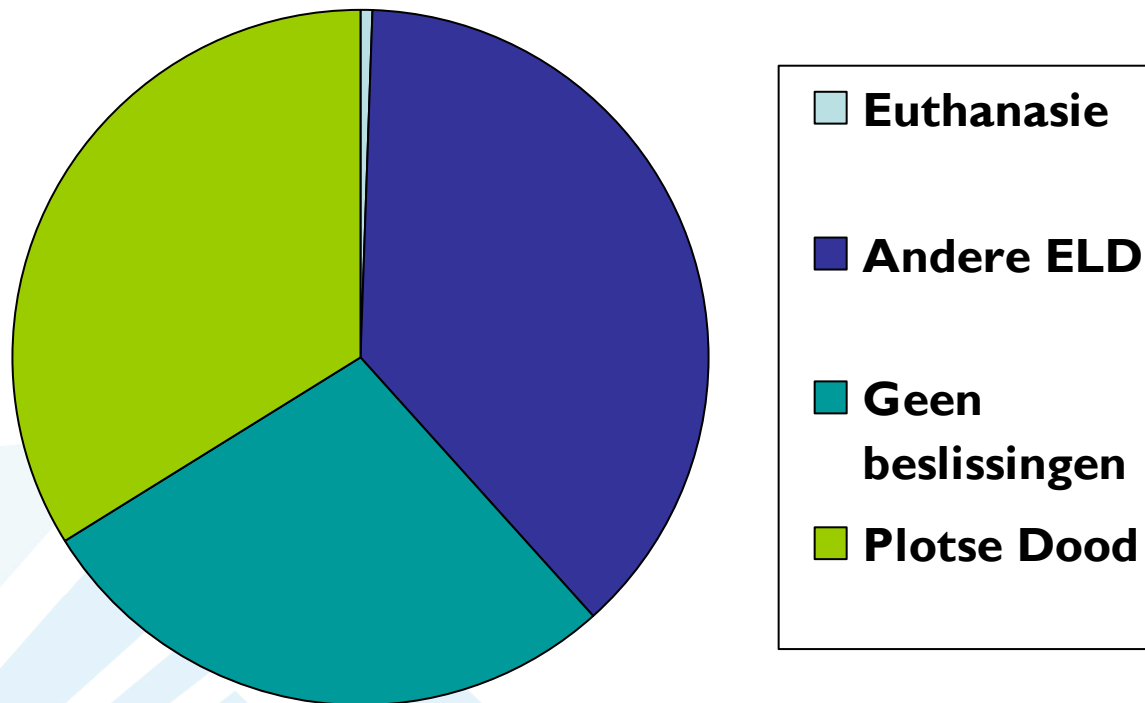
Ethische beslissingen i.v.m. het levenseinde

- Alle beschikbare middelen gebruiken om het leven van de patiënt in stand te houden
- Code van therapiebeperving
- Doctrine van Dubbel Effect
- Levensbeëindiging

Ethische beslissingen bij het levenseinde

- Code van therapiebeperking:
  - Niet starten van basic life support, CPR.
  - Niet transfereren naar intensieve afdeling.
  - Niet meer starten met behandeling die zuiver gericht is op het (tijdelijk) verlengen van het leven en geen comfort biedt.
  - Afbouwen van therapie.

Ethische beslissingen bij het levenseinde

Aangepast van Bilsen J. et al., 2007;
controlecommissie euthanasie, 2008; Nationaal
Instituut Statistiek België.

Ondraaglijk lijden

“moeilijk behandelbare” ↔ “refractaire” symptomen

- indien voor de patiënt de symptomen:
  - onaanvaardbaar blijven
  - een serene laatste levensfase verhinderen
- én indien alle adviezen van competente experts reeds geïmplementeerd werden in de behandeling

Houding tegenover refractaire symptomen bij terminale patiënten

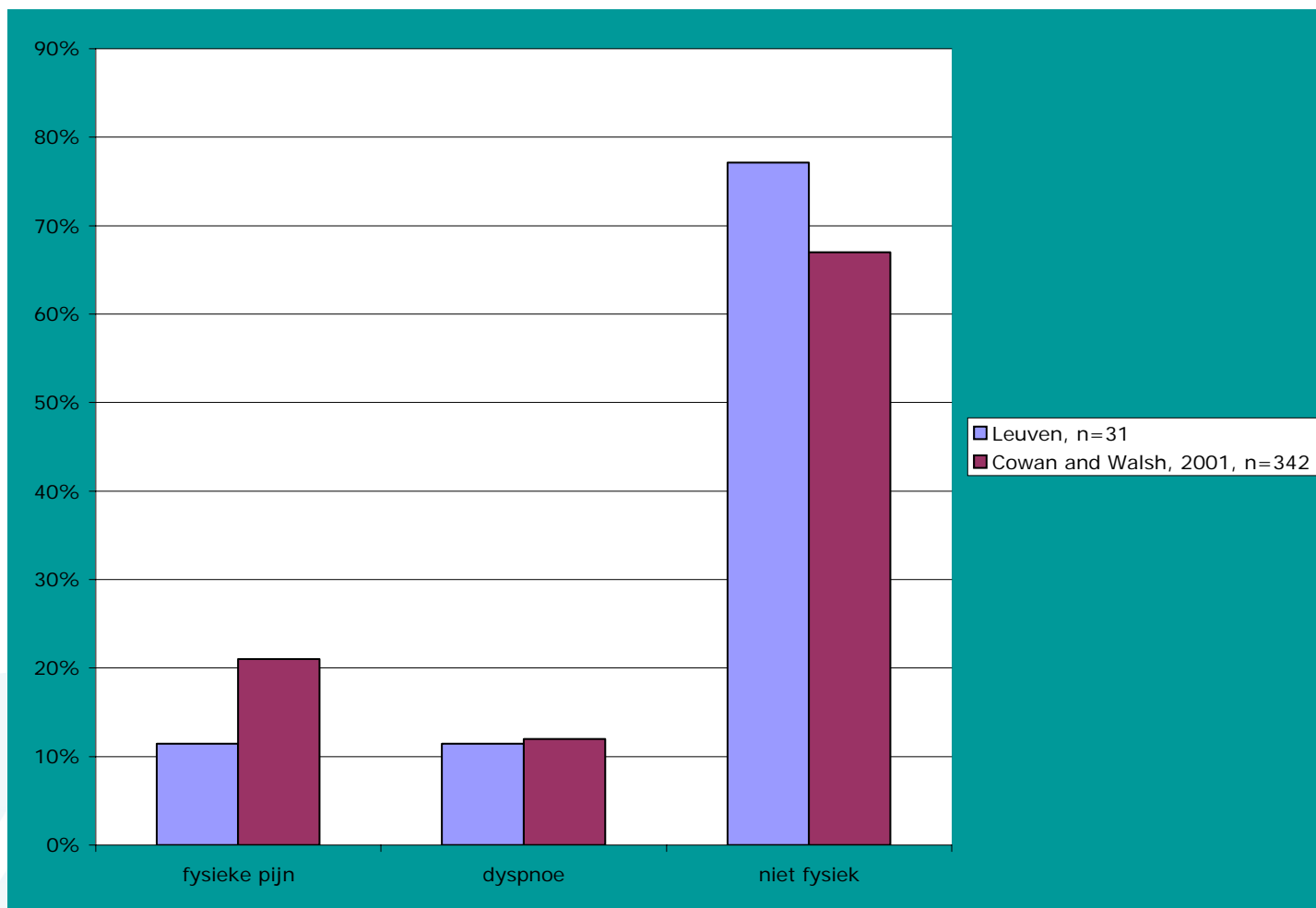
- Niet aanvaarden
  - Therapeutische hardnekkigheid
  - Palliatieve hardnekkigheid
- Fatalisme en Nihilisme
- Leven met lijden
- Behandelen
  - Doctrine van Dubbel Effect
  - Het bewustzijn opgeven: Palliatieve sedatie
  - Het leven opgeven: Euthanasie

Palliatieve sedatie

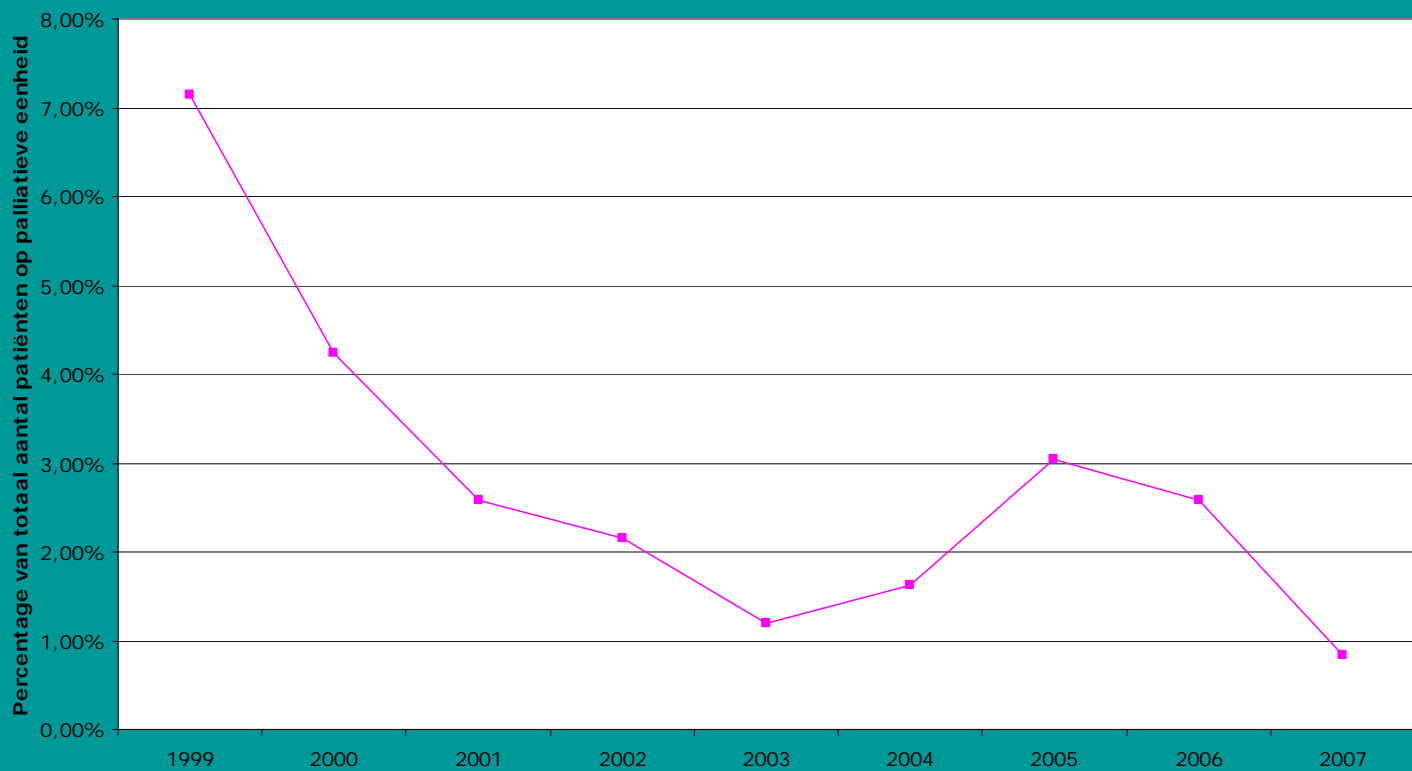
- Te onderscheiden van andere vormen van sedatie
- Bij terminale patiënten
- “Het op verzoek van de patiënt tijdelijk of permanent induceren van volledig bewustzijnsverlies dat geen verbale communicatie meer toelaat tussen patiënt en omgeving”

Palliatieve sedatie: indicaties

- **Refractaire symptomen:**
  - Fysieke pijn
  - Dyspnee en terminale agonie
  - Angst en terminale onrust
  - Psychosociaal lijden: doodsangst, verdriet, opstandigheid, niet 'tot last' willen zijn
  - Spiritueel-existentieel lijden: zingevingsvraag

Palliatieve sedatie in UZ Leuven

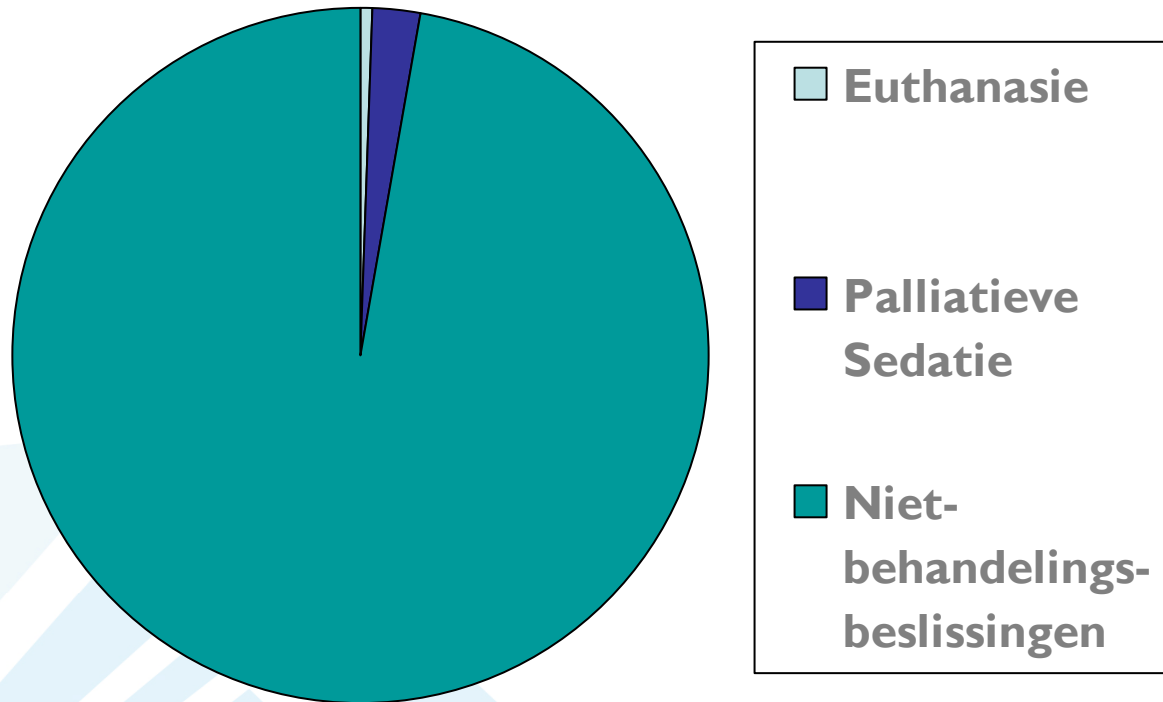
Palliatieve sedatie

- **Palliatieve Sedatie :**
  - intermitterent of continu
  - volledig bewustzijnsverlies
  - één/meer refractaire symptomen
  - bij terminale palliatieve patiënten
  - zonder dood te veroorzaken / stervensproces te versnellen

Palliatieve sedatie

- Succesvol binnen 48 h in 93% van de patiënten
- Medische begeleiding loopt ondertussen gewoon verder
- Ingestelde pijnmedicatie loopt verder, evenals anti-emetica, e.d.
- Intensieve begeleiding van de familie

Beslissingen bij het levenseinde op een Palliatieve Zorgeenheid

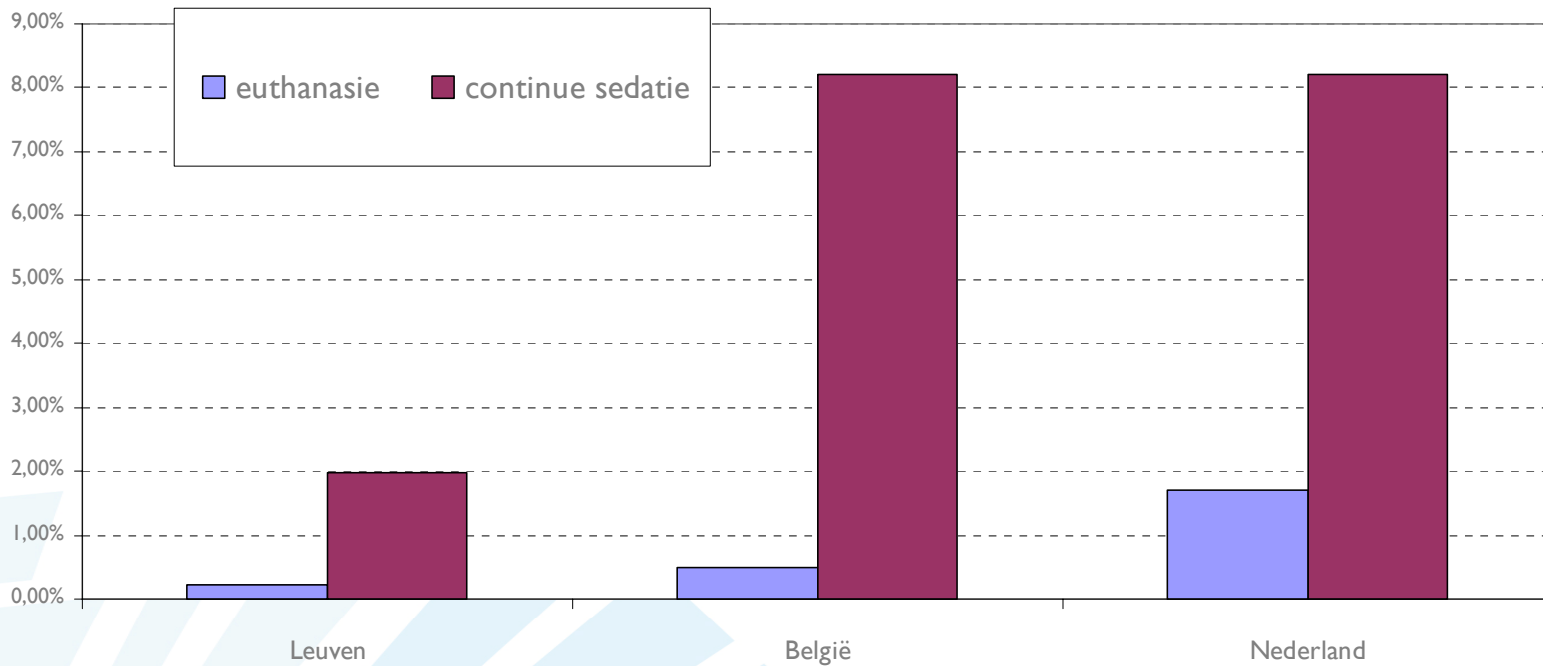
Palliatieve sedatie

Prevalentie palliatieve sedatie in de literatuur:

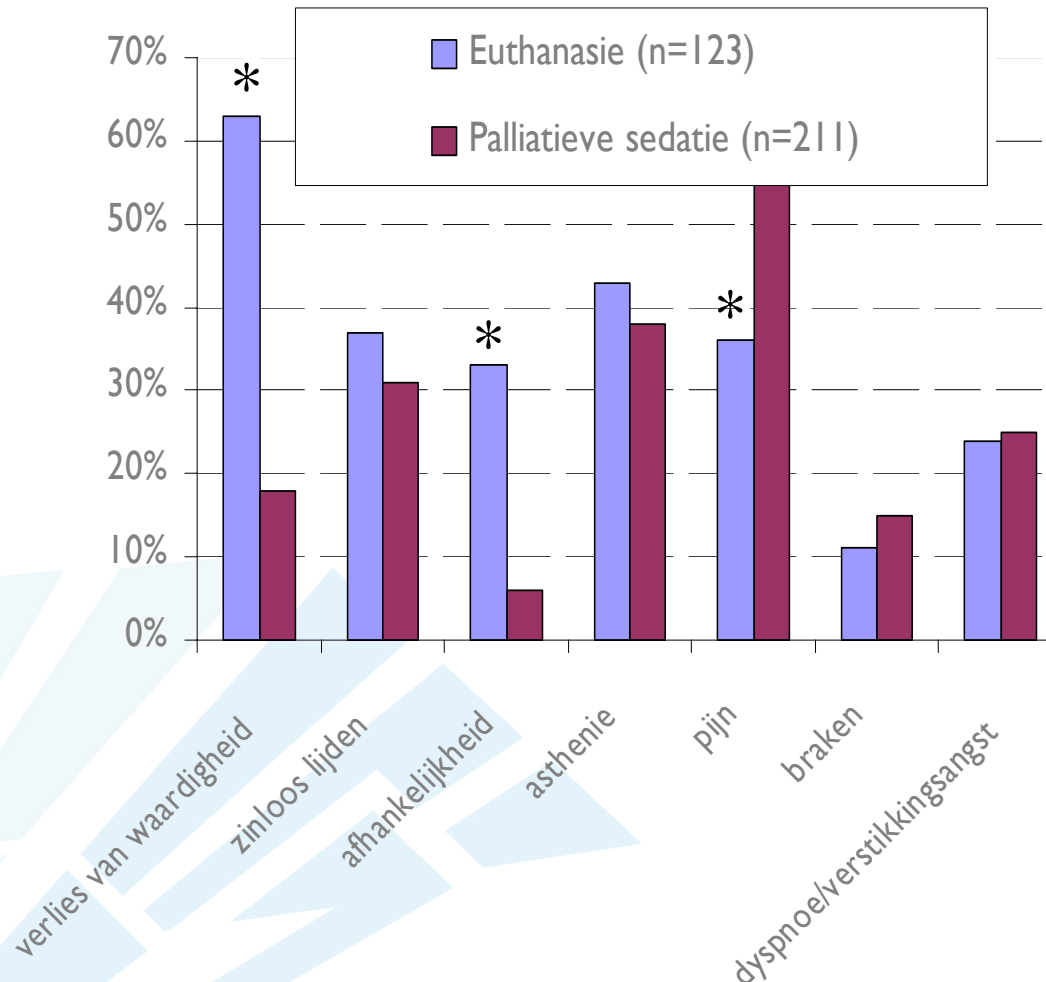
41/47 (87%) Palliatieve Eng. & Can. artsen gebruikten palliatieve sedatie 1 tot 4 x/j voor refractaire symptomen

(Palliat.Med.1998 July; 12(4):255-69)

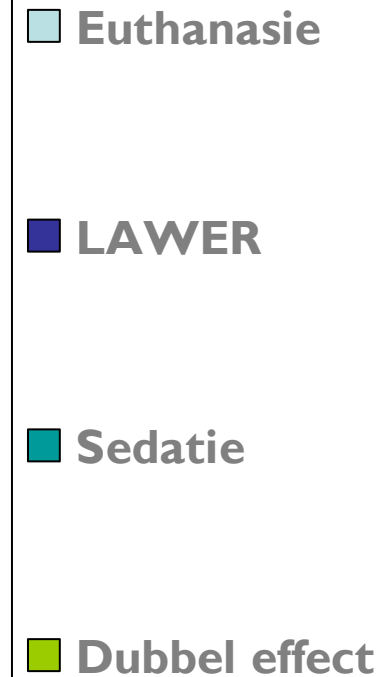
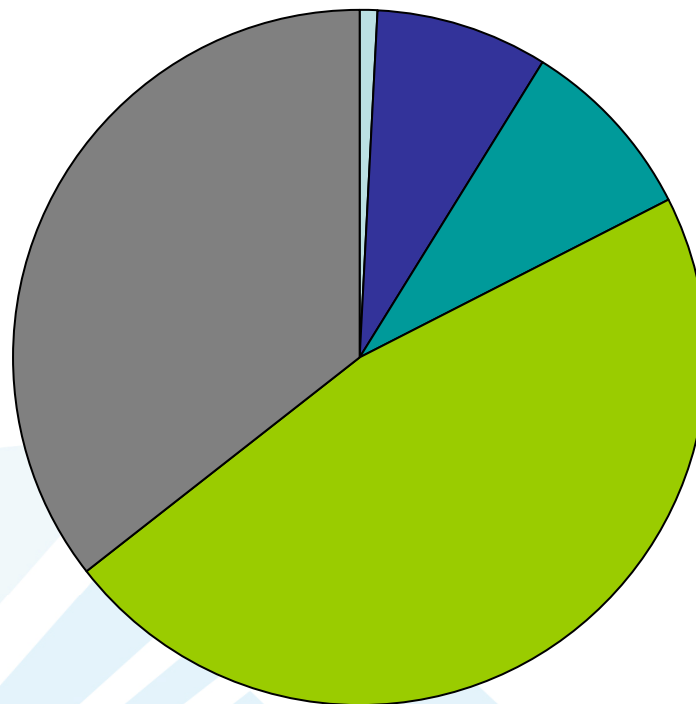
Prevalentie van euthanasie en palliatieve sedatie per aantal overlijdens

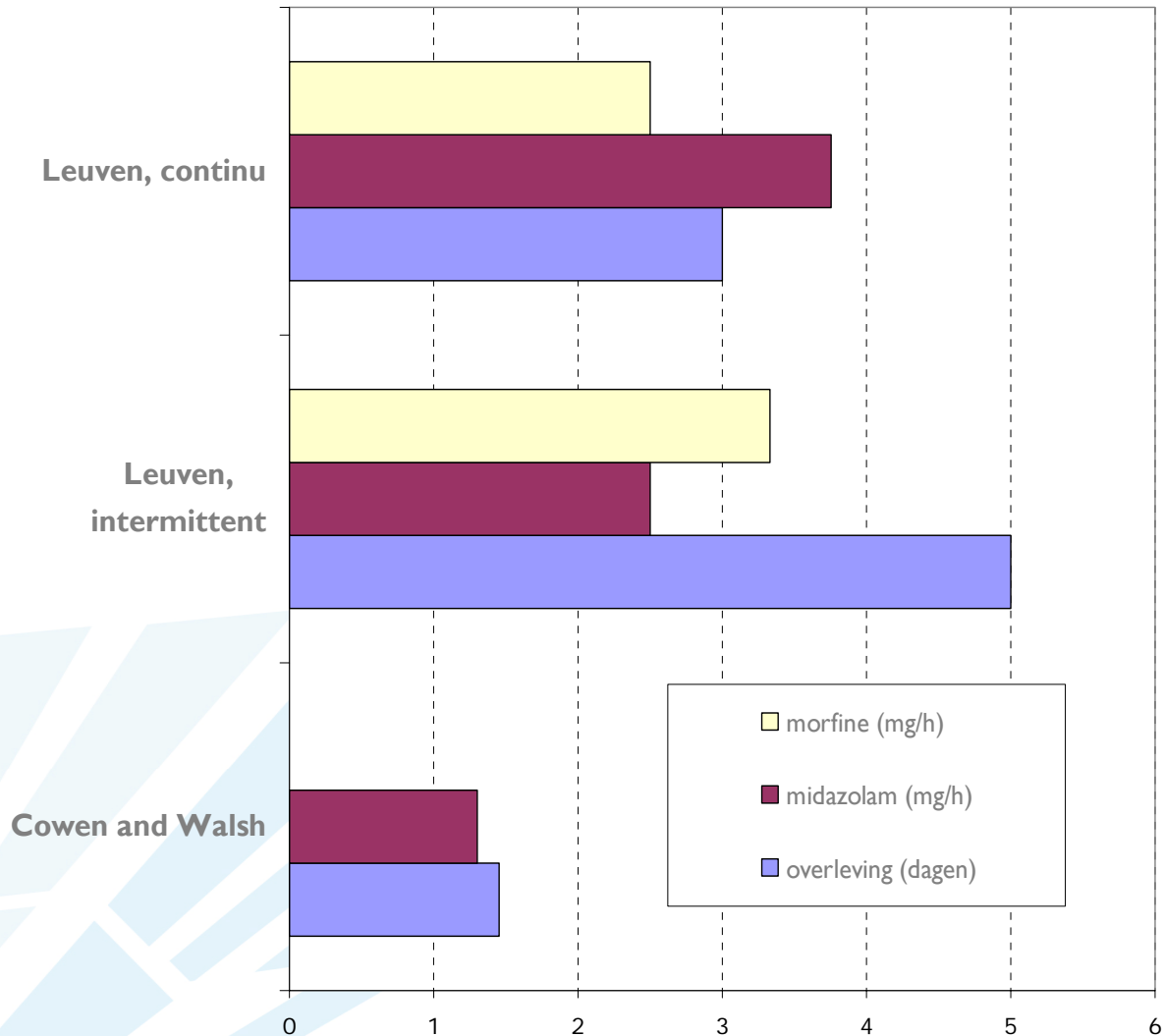
Redenen om euthanasie of palliatieve sedatie te vragen

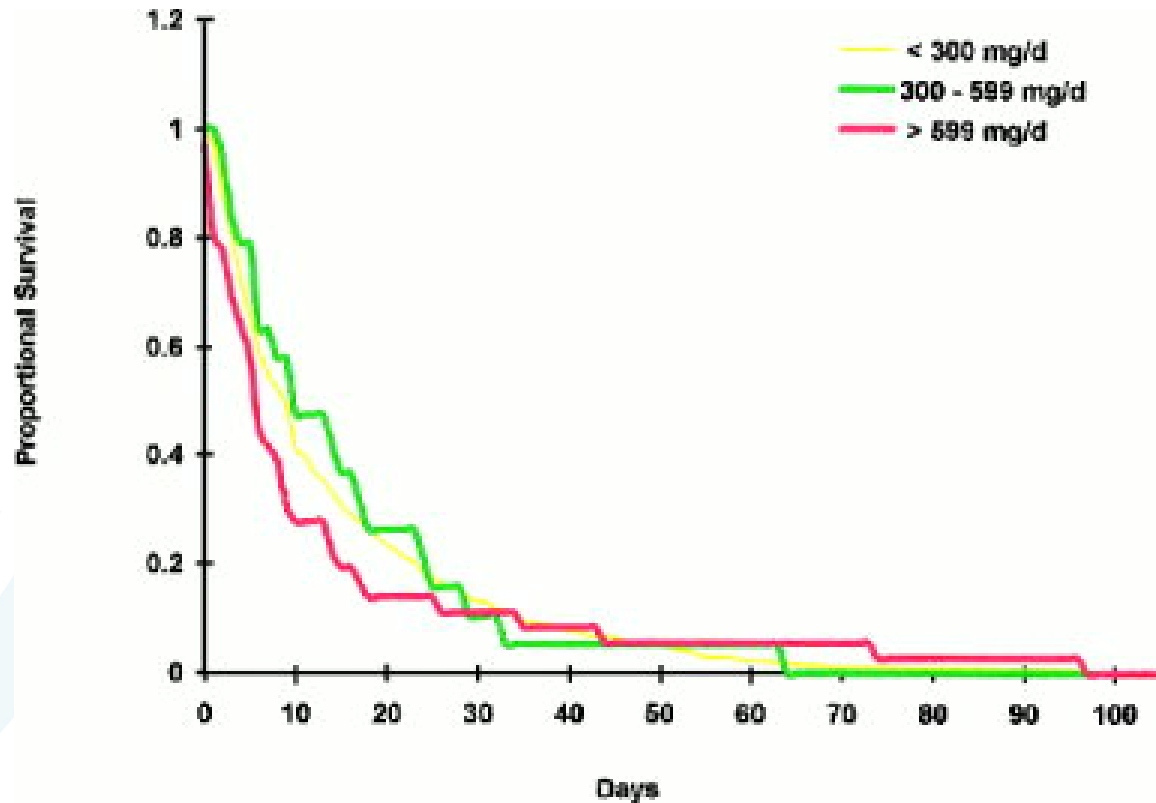
Beslissingen met (potentieel) effect op levensverwachting

Palliatieve sedatie: effect op overleving

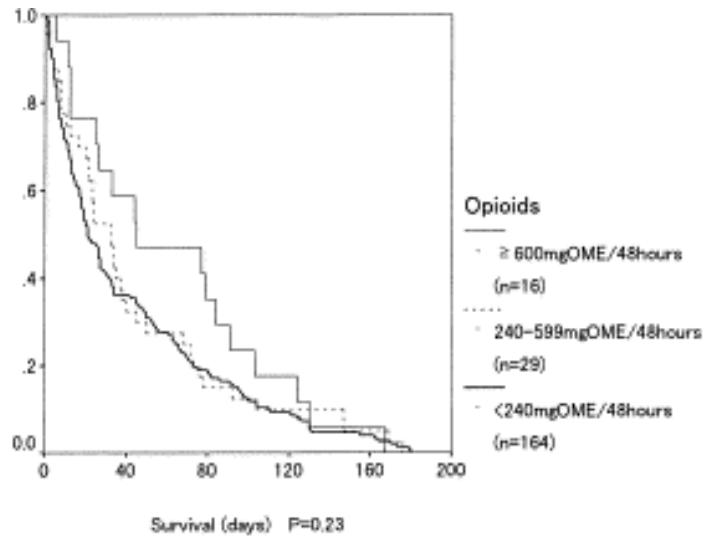

Effect van hoge dosis morfine op de levensverwachting

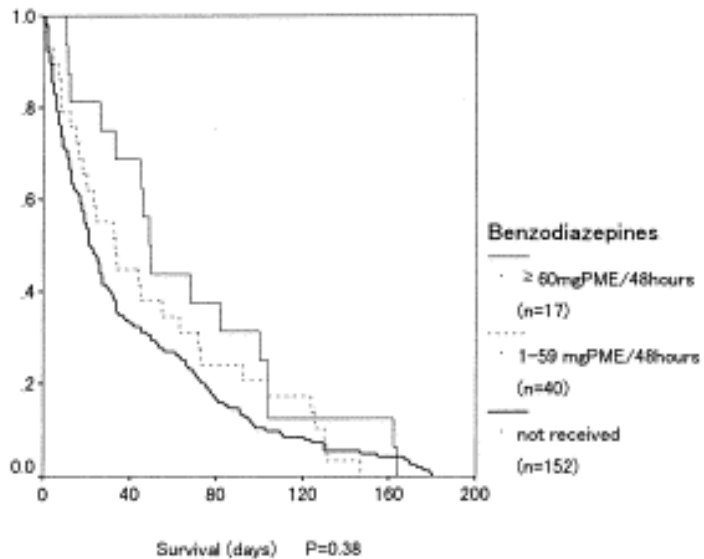

Bercovitch et al., 1999

Effect van morfine en benzodiazepines op levensverwachting

OME: oral morphine equivalent

PME: parental midazolam equivalent

Morita et al., 2001

Morfine: Dosisverhoging en levensverwachting

Time before death (h)	Number of patients	Increase in opioid dose per 24 h		
		>2-fold	1.5–2-fold	>1.5-fold
120–144	161	4 (2.5%)	2 (1.2%)	6 (3.7%)
96–120	170	1 (0.6%)	3 (1.8%)	4 (2.4%)
72–96	188	5 (2.7%)	4 (2.1%)	9 (4.8%)
48–72	207	6 (2.9%)	9 (4.4%)	15 (7.3%)
24–48	222	2 (0.9%)	9 (4.1%)	11 (5.0%)
0–24	239	6 (2.5%)	5 (2.1%)	11 (4.6%)

Conflict van ethische principes

- Principe van Non Nocere
- Respect voor autonomie
- Arts kan
  - Goed informeren
  - Goed motiveren
  - Common ground zoeken en samen met de patiënt op weg gaan
  - Advies geven

Zinloos medisch handelen

- Therapeutische hardnekkigheid van de patiënt/familie
- De patiënt/familie kan niet eisen wat medisch zinloos is: overlegmodel is niet altijd het absolute ideaal

Besluit

- Palliatieve Zorg is niet beperkt tot het levenseinde
- Het objectief is het welzijn van de patiënt, niet het verlengen of verkorten van het leven
- Doctrine van Dubbel Effect is slechts zelden van toepassing
- Extreme maatregelen zoals palliatieve sedatie of euthanasie zijn zelden nodig, en hoofdzakelijk voor niet-fysiek lijden.